

Obsah

Úvodem	9
Kapitola 1.	
Konceptuální rámec a základní teoretické předpoklady výzkumu sociální stratifikace	17
Pavel Machonin	
Kapitola 2.	
Základní metodologická východiska šetření	49
Zdeněk Šafář	
Kapitola 3.	
Sociální stratifikace v Československu 1967	81
Pavel Machonin	
Kapitola 4.	
„Složitost práce“ jako rozměr vertikální diferenciacce společnosti a jako individuální šance	171
Bohumil Jungmann	
Kapitola 5.	
Úloha životního stylu a spotřeby při vytváření sociální stratifikace	211
Jiří Linhart	
Kapitola 6.	
Moc a sociální rozvrstvení	235
Lubomír Brokl	
Kapitola 7.	
Úloha vzdělání v sociální diferenciaci naší společnosti	265
Josef Alan	

Kapitola 8.	
Problémy příjmu a životní úrovně v sociální diferenciaci	295
Jiří Večerník	
Kapitola 9.	
Sociální diferenciacie podle ekonomického postavení a problém společenských tříd	323
Věra Rollová	
Kapitola 10.	
Sebehodnocení a sebeidentifikace	351
Bohumil Jungmann	
Kapitola 11.	
Prestiž povolání	377
Jaroslav Kapr	
Kapitola 12.	
Sociální kontakty a sociopreferenční orientace	401
Miloslav Petrušek	
Kapitola 13.	
Ekonomická odvětví, skupiny povolání a sektory práce v sociální diferenciaci	423
Libuše Dziedzinská, Pavel Kohn	
Kapitola 14.	
Rodina v sociální struktuře společnosti	451
Vlasta Fišerová	
Kapitola 15.	
Význam věkových a generačních skupin v sociální diferenciaci	469
František Povolný	
Kapitola 16.	
Sociálna štruktúra slovenskej a českej spoločnosti	485
Róbert Roško, Katarína Podoláková, Jolana Jančovičová	
Dodatky	543
Literatura	579
Summary	589

Kapitola 15.

Význam vekových a generačných skupin v sociálnej diferenciácii	469
--	-----

František POVOLNÝ

15.1. Výchozí předpoklady a obecné hypotézy	469
15.2. Vymezení sociálních vekových skupin	471
15.3. Vztah sociálního postavení k vekovým charakteristikám	472
15.3.1. Sociální veková skupina mládeže	472
15.3.2. Obecná charakteristika dospělé populace a její vnitřní diferenciace	476
15.3.3. Náčrt konkrétní analýzy dospělé populace	480
15.3.4. Sociální veková skupina seniorů (nejstarší populace)	483

Kapitola 16.

Sociálna štruktúra slovenskej a českej spoločnosti	485
--	-----

Róbert ROŠKO

Katarína PODOLÁKOVÁ

Jolana JANČOVIČOVÁ

16.1. Úvod do problematiky	486
16.1.1. Všeobecný cieľ komparácie	486
16.1.2. Vymedzenie komparačného poľa	486
16.1.3. Čo možno očakávať od komparácie?	487
16.1.4. Reprezentatívnosť vzoriek	488
16.2. Dislokácia českého a slovenského súboru na rozličných variantoch stupnice sociálneho štatusu	490
16.2.1. Český a slovenský súbor na stupnici štatusu 1	490
16.2.2. Vzťah variantu S ₁ k ostatným variantom sociálneho štatusu	493
16.2.3. Rozdiely v subjektívnom reflektovaní vertikálneho usporiadania	495
16.3. Pozície analogických českých a slovenských skupín na stupnici štatusu 1	497
16.3.1. Rozdiely z hľadiska skupín s odlišným ekonomickým postavením	497
16.3.2. Sebazaradenie skupín s odlišným ekonomickým postavením	499
16.3.3. Rozdiely z hľadiska veľkosti bydliska	501
16.3.4. Rozdiely medzi analogicky rozvinutými okresmi	503
16.4. Český a slovenský súbor na stupniciach komponentov štatusu	503
16.5. Pozície analogických českých a slovenských skupín s odlišným ekonomickým postavením na stupniciach komponentov štatusu	505
16.5.1. Pozičné rozdiely z hľadiska zložitosti práce, vzdelania a mesačného príjmu	506

16.5.2. Súvzťažnosť komponentov vzdelania, zložitosti práce a mesačného príjmu	508
16.5.3. Pomer vzdelania k zložitosti práce	509
16.5.4. Pomer zložitosti práce k príjmu	509
16.5.5. Podiel na riadení a subjektívne predstavy o participácii na riadení	510
16.6. Spôsob života v mimopracovnej dobe	512
16.6.1. Vzťah životného štýlu k syntetickému statusu a jeho komponentom	513
16.6.2. Indikátory životného štýlu	514
16.6.3. Dislokácia súborov na syntetickej škále životného štýlu . .	520
16.6.4. Záver	523
16.7. Domácnosť v sociálnej štruktúre Čiech a Slovenska	526
16.7.1. Porovnanie komplexu Čiech a Slovenska z hľadiska príjmu hlavy domácnosti a príjmu na hlavu	528
16.7.2. Činitele pôsobiace na nižšiu pozíciu domácností na Slovensku	531
16.7.3. Štruktúra ekonomickej aktivity manželiek opytovaných v Čechách a na Slovensku	533
16.8. Vertikálna diferenciácia národnostných skupín	535
16.8.1. Postavenie národnostných skupín v ČSSR na stupnici statusu 1	535
16.8.2. Rozmiestnenie národnostných skupín v ČSSR na stupniciach niektorých komponentov sociálneho statusu	536
16.9. Perspektívy ďalšej práce	540
<i>Dodatky</i>	543
<i>Dodatek 1. Základní dokumentace</i>	543
1.1. Seznam otázek záznamového archu šetření sociální diferenciace a mobility obyvatelstva	543
1.2. Základní charakteristika „malého šetření“	550
1.3. Vybrané instrukce pro tazatele	551
1.4. Vybrané instrukce pro kódovače	554
<i>Dodatek 2. Statistika použitá v základním programu</i>	563
(Zdeněk Šafář)	
<i>Dodatek 3. Faktorová analýza</i>	567
(Jiří Linhart)	
3.1. Výchozí předpoklady	567
3.2. Postup práce	567
3.3. Různé techniky faktorové analýzy	569
3.4. Metody použité ve výzkumu	570

3.5. Přehled interpretace !	570
3.6. Rotace faktorů	572
3.7. Poznámky k interpretaci	573

<i>Dodatek 4. Popis „Taxonomické” klasifikační metody pro typologii indexů statusů</i>	<i>575</i>
--	------------

(Josef Lauber)

Literatúra	579
Summary	589

Obsah

Úvodem	9
<i>Kapitola 1.</i>	
Konceptuální rámec a základní teoretické předpoklady výzkumu sociální stratifikace	
Pavel MACHONIN	17
1.1. Filosoficko-historické předpoklady	17
1.2. Širší konceptuální obecně sociologický rámec	21
1.3. Užší konceptuální rámec vlastního předmětu výzkumu	24
1.3.1. Sociální diferenciacce	24
1.3.2. Vertikální sociální diferenciacce	27
1.3.3. Sociální status	28
1.3.4. Sociální stratifikace	32
1.4. Srovnání teoretických předpokladů výzkumu s jinými přístupy k so- ciální stratifikaci	34
1.4.1. Konfliktualistická pojetí	34
1.4.2. Pojetí akcentující subjektivní momenty	35
1.4.3. Pojetí akceptující distributivní nerovnosti	38
1.5. Přehled základních znaků zjišťovaných ve výzkumu sociální stratifikace	39
1.6. Typy sociální stratifikace relevantní pro výzkum soudobé českosloven- ské společnosti	39
1.7. Schématické znázornění konceptuálního rámce výzkumu	45

Kapitola 2.

Základní metodologická východiska šetření

Zdeněk ŠAFÁŘ	49
2.1. Základní údaje o průzkumu	49
2.1.1. Volba vzorku a problém reprezentativnosti šetření	49
2.1.2. Způsob provádění šetření	51
2.1.3. Struktura záznamového archu	52
2.1.4. Způsob zpracování získaných dat	53
2.1.5. Použité statistické operace	55
2.2. Metodika v užším slova smyslu	57
2.2.1. Problémy operacionalizace sociálního statusu	58
2.2.2. Operacionalizace statusu v šetření	60
2.2.3. Operacionální definice jednotlivých statusových komponent	61
2.2.4. Homogennost získaného skóre	64
2.2.5. Předpoklad vícedimensionality	68
2.2.6. Inkonzistence statusu	72
2.2.7. Váha statusových složek	73
2.3. Metodická skepse — úvahy nad validitou a reliabilitou výsledků šetření	74
2.3.1. Princip komparace	75
2.3.2. Vyčerpanost informačního přínosu šetření	76
2.3.3. Zkreslení při převádění empirických dat do textové podoby	79
2.3.4. Reliabilita výsledků šetření	80

Kapitola 3.

Sociální stratifikace v Československu

Pavel MACHONIN	81
3.1. Některé zvláštnosti zkoumaného souboru	85
3.1.1. Kulturní úroveň	85
3.1.2. Různé dílčí soubory	86
3.1.3. Vnitřní diferenciacce souboru	88
3.2. Seskupování lidí podle jednotlivých statusových charakteristik	91
3.2.1. Seskupování podle jednotlivých komponent statusu	91
3.2.2. Přehled syntetických sociálních statusů	97
3.2.3. Rozložení souboru podle indexů syntetických statusů	101
3.2.4. Ekonomické postavení jako ukazatel sociálního statusu	105
3.2.5. Porovnání různých možných syntetických statusových charakteristik	117
3.2.6. Závěry k syntetickým statusovým charakteristikám	120
3.3. Jací lidé přísluší k jednotlivým vrstvám?	123

3.4. Vzájemné vztahy dílčích vertikálních diferenciací (vnitřní struktura syntetického statusu)	126
3.4.1. Vztah syntetického statusu a jeho komponent	126
3.4.2. Vzájemné vztahy komponent statusu	127
3.4.3. Vztahy všech komponent statusu, výsledky faktorové analýzy	131
3.4.4. Výsledky taxonom. analýzy dislokačních vzorců komponent statusu	134
3.5. Ověření poznatků o vnitřní struktuře syntetického statusu	144
3.6. Vertikální a nevertikální diference	147
3.6.1. Přehled vztahů vertikálních a nevertikálních diferenciací	148
3.6.2. Faktorové analýzy	150
3.6.3. Shrnutí	152
3.7. „Objektivní“ a „subjektivní“ diference	154
3.7.1. Vědomí vrstev o sobě	154
3.7.2. Vědomí společnosti o vrstvách	155
3.7.3. Chování vrstev	155
3.8. Stratifikační dominanta	156
3.9. Sociální stratifikace v Československu 1967 — stav a geneze	159
3.9.1. Mezinárodní komparace — nejbližší krok	159
3.9.2. Vztah k typům sociální stratifikace	161
3.9.3. Geneze	167

Kapitola 4.

„Složitost práce“ jako rozměr vertikální diference společnosti a jako individuální šance

Bohumil JUNGSMANN	171
4.1. Profesionální status a sociální status	171
4.2. Koncepce profesionálního statusu a cesty k jeho určení	173
4.3. Metodika určení stupně „složitosti“ profesionální role	178
4.3.1. Požadavky na metodiku	178
4.3.2. Podoba „škály“ a její konstrukce	178
4.3.3. Metodické problémy	180
4.4. Rozložení a vybavení profesionálních pozic	182
4.5. „Složitost práce“ jako individuální šance I.	188
4.5.1. Formulace problému	188
4.5.2. Pohlaví, věk, generační příslušnost	188
4.5.3. Činitelé národnostně-etnického a lokálně-ekologického charakteru	197
4.6. „Složitost práce“ jako individuální šance II.	200
4.6.1. Sociální původ a mobilita	200

4.6.2. Vzdělání, odborná kvalifikace a možnost její realizace	202
4.6.3. Možnost profesionální mobility	205

Kapitola 5.

Úloha životního stylu a spotřeby při vytváření sociální stratifikace

Jiří LINHART	211
5.1. Metodické problémy	211
5.1.1. Důvody pro zařazení problematiky do šetření	211
5.1.2. Operacionalizace problému redukce na spotřebu a volný čas	212
5.1.3. Předpoklady měření	213
5.1.4. Vytváření stupnic	214
5.2. Definice spotřeby	218
5.2.1. Vzorce konzumu, vybavenosti a využívání volného času	218
5.2.2. Charakteristika jednotlivých vzorců životního stylu	219
5.2.3. Předběžné závěry	221
5.3. Nositelé vzorců	224
5.3.1. Sociální charakteristiky nositelů vzorců	224
5.3.2. Faktory ovlivňující a podmiňující úroveň spotřeby	227
5.4. Úloha životního stylu při utváření stratifikace	231
5.4.1. Orientace na profesi – orientace na spotřebu a životní styl. Dvě formy kariéry	231
5.4.2. Status a jeho atributy	232
5.4.3. Kritéria stratifikace	233

Kapitola 6.

Moc a sociální rozvrstvení

Lubomír BROKL	235
6.1. Teoretická a konceptuální východiska	235
6.2. Shrnutí teoretických východisek a základní hypotéza	237
6.3. Operacionalizace a problémy empirického ověření základní téze	239
6.4. Analýza empirického materiálu	241
6.4.1. Pyramida moci ve světle dat šetření	241
6.4.2. Relace pyramid základních stratifikačních dimenzí	244
6.4.3. Instrumentace a struktura moci	248
6.4.4. Elity ve světle šetření	252
6.4.5. Závěry	263

Kapitola 7.

Úloha vzdělání v sociální diferenciaci naší společnosti

Josef ALAN	265
----------------------	-----

7.1. Vzdělání jako předmět sociologické analýzy	265
7.1.1. Teoretické předpoklady	265
7.1.2. Zvláštnosti znaku vzdělání. Operacionalizace	266
7.2. Struktura vzdělání v naší společnosti	268
7.2.1. Základní vzdělání (neukončené i ukončené)	263
7.2.2. Vyučení	270
7.2.3. Střední vzdělání	271
7.2.4. Vysokoškolské vzdělání	272
7.2.5. Shrnutí	272
7.3. Diferenciace vzdělání z hlediska základních statusových charakteristik	274
7.3.1. Charakteristiky pracovně profesionální	274
7.3.2. Charakteristiky politicko-organizační	279
7.3.3. Charakteristiky „mimopracovní“	280
7.4. Vzdělání a sociální status	283
7.5. Proměny vzdělání v mezigeneračním sledu	286
7.6. Závěry	292

Kapitola 8.

Problémy příjmu a životní úrovně v sociální diferenciaci

Jiří VEČERNÍK	295
8.1. Příjmová nerovnost	296
8.1.1. Komparace příjmového rozložení	296
8.2. Příjmová nerovnost různých sociálních skupin v ČSSR	299
8.3. Problematika příjmu v šetření	302
8.3.1. Metodické problémy	302
8.3.2. Příjem a složitost práce	303
8.3.3. Příjem a vzdělání	304
8.3.4. Příjem a ostatní důležité charakteristiky dotazovaných	306
8.4. Tvorba životní úrovně	308
8.4.1. Příjem jednotlivce a příjem na hlavu	308
8.5. Životní úroveň v sociální diferenciaci	312
8.5.1. Pokus o operacionalizaci „životní úrovně“	313
8.5.2. Jednotlivé kategorie životní úrovně	313
8.6. Realizace životní úrovně	314
8.6.1. Vlastnictví spotřebních předmětů	315
8.6.2. Další aspekty „realizace“ životní úrovně	316

8.6.3. Subjektivní ocenění životní úrovně	319
8.7. Závěry	319

Kapitola 9.

Sociální diferenciacie podle ekonomického postavení a problém společenských tříd

Věra ROLLOVÁ	323
9.1. Širší pojmový a teoretický rámec problematiky	323
9.2. Sociální difference mezi ekonomicky aktivními a neaktivními	324
9.3. Skupiny ekonomického postavení v detailním pohledu	328
9.3.1. Výchozí kvantitativní údaje	328
9.3.2. Dílčí deskripce	329
9.3.3. Národnostně-etnický, ekologický a generační kontext	335
9.4. Odraz objektivního postavení ve vědomí skupin ekonomického postavení	337
9.5. Difference mezi nemanuálně a manuálně pracujícími	340
9.6. Dělbá práce mezi městem a venkovem	341
9.7. Vlastnictví výrobních prostředků	344
9.8. K problému společenských tříd v socialistické společnosti	347

Kapitola 10.

Sebehodnocení a sebeidentifikace

Bohumil JUNGSMANN	351
10.1. Formulace problému	351
10.2. Sebehodnocení na „skalometru”	353
10.2.1. Problémy „skalometru”	353
10.2.2. Průběh sebehodnocení	354
10.2.3. Sebehodnocení a objektivní indikátory sociální příslušnosti	356
10.2.4. Kdo se hodnotí vysoko a kdo nízko?	359
10.2.5. Sebehodnocení a představa obyčejného „člověka”	361
10.3. Sebeidentifikace ve vlastní představě sociálního rozvrstvení	363
10.3.1. Představa o rozvrstvení jako objekt výzkumu	363
10.3.2. Diferencované či nediferencované vidění společnosti	365
10.3.3. Členitost představy rozvrstvení	366
10.3.4. Struktura představy rozvrstvení	367
10.3.5. „Sociální” optika	372
10.3.6. Sebeidentifikace	374

Kapitola 11.

Obecná struktura prestiže povolání v Československu

Jaroslav KAPR	377
-------------------------	-----

11.1. Sociální prestiž	377
11.2. Hypotézy o obecné struktuře prestiže povolání	378
11.2.1. Socialistická koncepce oceňování individuí	379
11.2.2. Základní hypotézy	380
11.2.3. Metodické poznámky k provedenému šetření	381
11.3. Obecná struktura prestiže povolání v Československu	382
11.3.1. Empirické výzkumy prestiže povolání	382
11.3.2. Modely stratifikace obecné prestiže povolání	385
11.3.3. Model použitý v šetření	389
11.3.4. Další možnosti komparace	390
11.4. Vztah prestižního hodnocení k proměnným statusu	392
11.5. Hodnotící kritéria obecné struktury prestiže v ČSSR	393
11.5.1. Co ovlivňuje prestižní hodnocení?	393
11.5.2. Možnost použití kritéria obecné prestiže povolání	395
11.6. O verifikaci hypotéz	397

Kapitola 12.

Sociální kontakty a sociopreferenční orientace

Miloslav PETRUSEK	401
12.1. Pokus o interpretaci absence sociopreferenčních údajů	402
12.1.1. Metodologické důvody	404
12.1.2. Faktor volného času	404
12.1.3. Sociálně-ekologické faktory	406
12.1.4. Deformované sociální uspořádání	409
12.1.5. „Nasycenost” příbuzenskými kontakty a distribuce	410
12.1.6. Věkový faktor	411
12.1.7. Nespecifikovanost sociálních vztahů	411
12.2. Analýza činitelů, podmiňujících vznik primárních vztahů	412
12.2.1. Shodnost vzdělání	413
12.2.2. Složitost práce	415
12.2.3. Příslušnost do jednotlivých příjmových kategorií	416
12.2.4. Socio-ekonomický status	417
12.2.5. Národnostní faktory	420
12.3. Závěry	421

Kapitola 13.

Ekonomická odvětví, skupiny povolání a sektory práce v sociální diferenciaci

Libuše DZIEDZINSKÁ – Pavel KOHN	423
---	-----

13.1. Vertikální diferenciacie v ekonomických odvětvích a skupinách povolání	423
Libuše DZIEDZINSKÁ	423
13.1.1. Pojetí problematiky	423
13.1.2. Základní charakteristika souboru	424
13.1.3. Třídní struktura v ekonomických odvětvích a skupinách povolání	425
13.1.4. Diferenciacie osob v ekonomických odvětvích a skupinách po-	
volání podle základních statusových ukazatelů	427
13.1.5. Diferenciacie podle celkového socio-ekonomického statusu	436
13.1.6. Závěry	436
13.2. Vertikální diferenciacie podle sektorů práce	436
Pavel KOHN	
13.2.1. Úvodní poznámky	436
13.2.2. Socio-ekonomická struktura sektorového členění. Hospodářské	
postavení (soubor dotazovaných)	439
13.2.3. Sektory a diferenciacie obyvatelstva v základních statusových	
ukazatelích	440
13.2.4. Celková charakteristika jednotlivých sektorů – Vzájemný vztah	
statusových ukazatelů v jednotlivých sektorech	447
13.2.5. Otázka reálných strat uvnitř sektoru	448
13.2.6. Celková charakteristika vertikální diferenciacie sektorů práce	
a povolání	449
 <i>Kapitola 14.</i>	
Rodina v sociální struktuře společnosti	451
Vlasta FIŠEROVÁ	
14.1. Obecné poznámky, základní koncepce a východiska	451
14.2. Pojmy a hypotézy	453
14.2.1. Operacionalizace pojmů	453
14.2.2. Základní sledované problémy	455
14.3. Struktura rodiny	455
14.3.1. Typ domácnosti a její generačnost	455
14.3.2. Početnost domácnosti	457
14.3.3. Počet dětí	459
14.4. Rodina a sociální stratifikace	462
14.4.1. Sociální status a rodina	462
14.4.2. Vliv rodinné situace na status individua	464
14.4.3. Status rodiny a status individua	464
14.5. Závěry a nové hypotézy	466